

"... cüz'iyet kaydından kurtulmuşsun. Ve keza, insaniyet itâsıyla bilkuvve "küll" hükmündesin. Ve keza, iman ve İslâmiyet ihsanıyla bilkuvve "küllî" olmuşsun..." Açıklar mısınız?

Cüz-Küll: Küll bütündür, cüz ise bütünün bir parçasıdır. Cüz küllün bütün özelliklerinden sadece bir tanesini üzerinde barındırır. Mesela insan bir küldür, yani bütündür. Parmak ise bu küllün bir parçasıdır. İnsan denilince bütün azalar ve özellikleri akla gelir, ama parmak denildiği zaman sadece parmak ve kendine mahsus özelliği akla gelir. **Cüz kül** ilişkisinde **parça bütün** ilişkisi hakimdir. Parça ile bütün arasında rabıta ve bağ zayıftır.

Cüzi- Külli: Cüzi küllinin küçültülmüş bir modelidir. Küllide ne varsa, hepsi cüzide de vardır. **Cüzi ile külli keyfiyeten aynı, kemiyeten farklıdır.** Küllide azametli ve haşmetli olan meseleler cüzide de aynen ama küçültülmüş ve mütevazı olarak vardır. Cüziye bakarak külli hakkında fikir edinilebilir. Mesela insan cüzi iken, insanlık küllidir. İnsanlıkta ne varsa aynısı insanda da vardır. İnsan ile insanlık arasında sadece kemiyet farkı vardır.

Burada özet olarak insanın mazhar olduğu nimet ve merhalelerin her birisinde insanın mahiyet ve genişliğinin biraz daha genişlediği ve terakki olduğu vurgulanıyor. İnsanı cüz iken, cüzi yapan, kül iken külli haline getiren bu kapsamlı nimetlerdir. İnsana verilen bu varlık, hayat, ruh, insaniyet, iman ve marifet nimetleri, insanı külliyet makamına çıkarıyor.

Mesela, insanı yokluktan varlık sahasına çıkararak, bütün nimetler ile yüz yüze getiren Allah, insana ilk külliyet mertebesini bu şekilde vermiş oluyor.

Yine insanı varlık içinde cansız bırakmayıp, hayat nimetini veren ve nimet dairesini daha da genişleten Allah, insanın külliyetine kemal vermiştir.

Hayatlılar içinde ruhsuz bırakmayıp, ruh nimetini verip, nimet dairesini daha da genişlendiren yine Allah'tır.

Ruhlular içinde insana şuur ve insaniyet vererek, nimetini bir önceki daireden daha genişine ulaştırıp, insanı kainata halife olabilecek kıvama getiren yine Allah'ın havl ve kuvvetidir.

İnsaniyet ve şuur içinde insana iman ve İslam nimetini bahşederek, insanın nimet dairesini kainattan daha ötelere geçirip bütün gaybi alemlerle müşerref eden yine Allah'ın havl ve kuvvetidir.

İman ve İslam içinde İnsan-ı Mümine Marifetullah ve Muhabbetullah nimetini vererek imkan dairesinin daha öteleri olan münezze ve mukaddes olan Vacibat dairesi ile muhatap yapan yine Allah'ın havl ve kuvvetidir.

İşte insan başlangıçta zerre kadar bir cüz iken, sonunda nimetler sayesinde kainatın Rabbi ile muhatap olacak bir vaziyete, yani külli bir kıvama gelmiştir.

İşte insan ruh, insaniyet, İslamiyet ve iman nimetlerini terk edip sadece hayat ve hayvaniyet ile meşgul olsa, o zaman hayvandan bir farkı kalmaz, sadece hayat ve hayvaniyet dairesine kendini hapseder ki, çok büyük nimet dairelerine yüz çevirmiş olur. İman ile Allah'a muhatap olma kabiliyetini ve potansiyelini hayat ve hayvaniyet dairesindeki lezzetler yüzünden terk etmiş olur ve külliyet kesp edemez.

Evet namazı terk eden bir adam namazla çıkılacak ulvi makamları ve nimetleri kaybeder, madde ve hayvaniyet ile cüzi ve adi kalır. Cüzi kalmakla külli olmak arasında ibadetler ve iman vardır. Kim iman ve ibadeti terk ederse, maddi lezzetler peşinde koşan adi bir böcek olarak kalır, külliyet makamını kaybeder.